

Datering av huvudfaserna

Cecilia Ljung och Anders Wikström

Det fanns få fasta hållpunkter för datering av huvudfaserna, till exempel kunde inga dendrokronologiska prover tas. Resonemanget om tidfästningen av huvudfaserna och relationen dem emellan blir därför mer övergripande. Diskussionen bygger på närvaro respektive frånvaro av olika fyndkategorier i kombination med ramdateringar av mynt och C14-prover. Förekomsten av dubbelhelkammor, sammansatta enkelkammor och keramik användes för att definiera brytpunkten mellan huvudfas 2 och 3. Att använda fyndmaterialet för datering av denna gräns kräver en viss försiktighet eftersom den avröjda markhorisonten medfört att kontexter infiltrerats av yngre föremål. Det var viktigt att tidfasta övergången mellan huvudfas 2 och 3 eftersom den får konsekvenser för tolkningen av kyrkogården och indirekt den tillhörande stenkyrkan. Men gränsen var även viktig för att den har relevans för den mer övergripande

till diskussionen om när de första stenkyrkorna började byggas i Sigtuna.

Totalt påträffades endast åtta enskilda mynt och en myntskatt. Myntskatten, fnr 1568, innehöll tre eller möjligen fyra mynt, men endast ett av dessa kunde bestämmas. Av de åtta enskilda mynten kunde sex dateras, varav ett till år 1884 (Fnr 1612). De två återstående enskilda mynten hade en för otydlig präglning för att en bestämning skulle vara möjlig. De sex daterade, vikingatida mynten påträffades i lager relaterade till huvudfas 3 (mynten har bestämts av Kenneth Jonsson; Jonsson 2006). Lagren utgjordes uteslutande av kontexter som kunde betraktas som osäkra ur dateringssynpunkt. Tre mynt låg i fyllningar i gravar, ett mynt framkom i utfyllnadsmassorna på kyrkogården, ett mynt fanns i fyllningen till en grop och det sista myntet (i myntskatten) påträffades i utjämningslagret till ett hus.

<i>Fyndnr</i>	<i>Kung</i>	<i>Datering</i>	<i>Grupp</i>	<i>Kontext</i>	<i>Typ av kontext</i>
1580	Knut den store	ca 1029-1035	Grav 5038	SF 3094	Fyllning i grav
1791	Sven Estridsen	1047-1074 ca 1045-1055	Grav 5047	SF 3112	Fyllning i grav
2553	Otto I/II	963-983	Grav 5201	SF 3471	Fyllning i grav
1544	Æthelred II	997-1003	Kyrkogård 7053	SL 171	Utjämningslager
1549	Sigtrygg Silkesskägg	ca 1035-1055	Grop 7046	SL 203	Fyllning i grop
1568	Conrad II, Mainz	1024 – 1027 – 1039	Hus C, 7002	SL 159	Utjämningslager

Tabell 6. Daterade mynt från undersökningen och var de påträffades

Mynt fnr 1544
(skala 1:1)

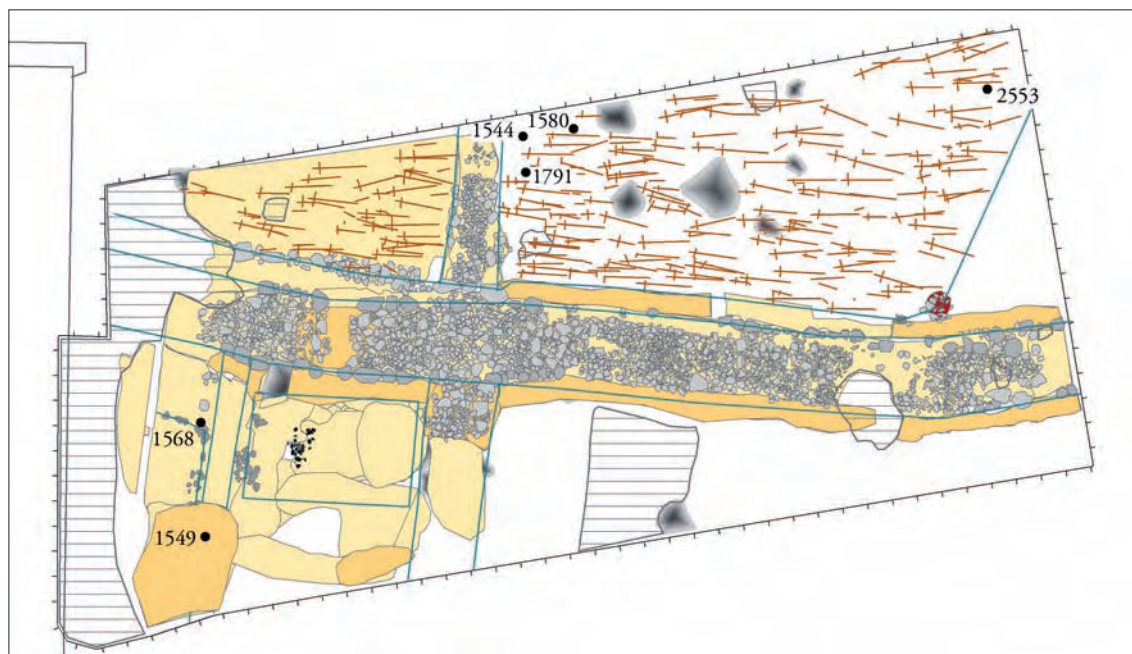

Mynt fnr 1549
(skala 1:1)

Mynten kunde inte ge någon närmare datering av de kontexter som de påträffades i. Trots detta har de använts i diskussionen kring främst bebyggelsens ramdatering eftersom det troligaste är att mynten ursprungligen låg i bebyggelsekontexter. Enligt mynttabellen ovan täcker myntens präglingstider perioden 963–ca 1050. Med tanke på myntens cirkulationstider har det föreslagits att bebyggelsen etablerades kring 1000-talets början och att kyrkogården är anlagd efter ca 1050 (Tesch & Jonsson 2006:9). Möjligheterna att påträffa mynt som är yngre än ca 1055 är mycket små eftersom myntimporten därefter minskade kraftigt (ibid). Efter att artikeln i Myntstudier skrevs har en mer detaljerad stratigrafisk bearbetning av materialet gjorts. Det har visat sig att den äldsta fasen (fas 1a) var mycket diffus med spridda kulturlager och bebyggelse, vilket sannolikt innebar färre möjligheter att påträffa mynt från dessa lager. Bebyggelsen i denna fas kan

därför mycket väl ha etablerats tidigare än vad som föreslogs i artikeln, vilket också ett par av mynten indikerar, (Fnr 1544 och 2553) som kan dateras till tiden före 1000-talet. De tre mynten från gravfyllningarna, samt eventuellt myntet från utjämningslagret till kyrkogården, härrör med stor sannolikhet från den underliggande äldre bebyggelsen. Två av dessa (Fnr 1580 och 1791) låg nära varandra, vilket tyder på ett ursprungligen nära kontextuellt samband. Det är därför sannolikt att ramdateringen för dessa mynt kan användas för datering av bebyggelsen som var äldre än kyrkogården. Den undersökta smedjan (hus X, grupp 7098, se vidare kapitel *Metall- och glashantverk*) i fas 1b kan sannolikt relateras till den tidiga myntningen i Sigtuna och bör således dateras inom period, 995-1030 (Malmer, Ros & Tesch 1991; Malmer 1995). Dateringen stöds även av de fyra mynten från kyrkogården. Undersökningens äldsta mynt (Fnr 2553) framkom i fyllningen till en grav som låg strax norr om smedjan och kan möjligen hänföras till denna miljö.

Etableringen av bebyggelsen i huvudfas 1,

Figur 18. De daterade myntens placering i kontexter från huvudfas 3.

till senare delen av 900-talet, bekräftades av både keramiken och kammarna. Kam- och keramikmaterialet från både huvudfas 1 och 2 bestod i stora drag av sammansatta enkelkammar och äldre svartgods. Den totala sammansättningen av keramik från alla fyra huvudfaser bestod till 94 % av äldre svartgods, vilket förstärker intrycket av att bebyggelsen bör dateras till sent 900-tal och 1000-tal. En jämförelse som gjorts mellan det äldre inhemska svartgodset (typ AIV) i kvarteret Humlegården och det från kvarteret Trädgårdsmästaren visar att huvudfas 1 grovt kan dateras till perioden ca 950-1000 (se vidare kapitel *Fynd*, Keramik).

Ett kamfodral som påträffades i en hantverksmiljö från fas 2b och några kammar med kraftigt profilerade ändplattor från fas 1b-2b kan enligt liknande fynd från andra platser dateras till sista delen av 900-talet och första hälften av 1000-talet (se även kapitel *Fynd*, Kammar). Av de 21 sammansatta enkelkammar som kunde knytas till bebyggelsen hade 10 kammar nitar av järn och 11 kammar nitar av brons. Alla 10 kammarna med järnnitar låg inom fas 1a – 2c, medan endast 4 av kammarna med bronsnitar härrör från samma period. Resterande 7 kammar med bronsnitar låg inom fas 2d – 3, varav endast en i fas 2d och resten i huvudfas 3. Enligt Smirnovas studie av kammar från Novgorod var det där vanligare med sammansatta enkelkammar med järnnitar under 1000-talet, medan kammar med bronsnitar var vanligare under 900-tal respektive 1100-tal (Smirnova 2005:29ff).

I huvudfas 2 påträffades fyra dubbelhelkammar (fas 2b-d, se dock kapitel *Fynd*, Kammar) och i huvudfas 3 fanns sex dubbelhelkammar. Det råder ingen konsensus om dateringen av dubbelhelkammar i Sigtuna. I en C-uppsats i arkeologi argumenterar Jonas Ros för att dubbelhelkammarna från kvarteret Trädgårdsmästaren (1988-90) kan dateras till efter 1100-talets början (Ros 1992:39). Dateringen baseras på en bearbetning av kammarna enligt en preliminär fasdatering av tomterna IV och V.

I andra sammanhang har dock dubbelhelkammar kunnat dateras till 1000-talet. Till exempel finns ett flertal exempel på dubbelhelkammar påträffade i gravar daterade till 1000-talets första hälft (Broberg 1991:57f; Thunmark-Nylén 1991:123, tabell 1, *grav 7 med tpg 1027*; Andersson & Boije-Backe 1999:22 f, *grav A8 med tpg 1029*). Även i Sigtuna har dubbelhelkammar daterats till 1000-talet (till exempel Bäck & Carlsson 1994:60, *ornerad dubbelhelkam från en fas med datering 1040-1070*). För att föra diskussionen vidare har ovanstående sammanställning från kvarteret Trädgårdsmästaren (totalt 232 kammar) jämförts med preliminära dateringar av faser från undersökningen i kvarteret Professorn 1, 1999-2000 (totalt 94 kammar). Av det totala antalet dubbelhelkammar från kvarteret Professorn kan ett 50-tal relateras till en period som preliminärt daterats till intervallet 1000-talets mitt fram till första hälften av 1100-talet. Dateringen av dubbelhelkammarnas första uppträdande från dessa båda undersökningar skiljer sig med uppemot 50 år, vilket får anses mycket. En trolig datering av introduktionen av dubbelhelkammarna i Sigtuna, om även andra föreslagna dateringar beaktas, är därför senast andra hälften av 1000-talet, vilket stöder dateringsförslagen av fas 2c och d från kvarteret Humlegården.

Förekomsten av sepulkralstenar till resealtare i hus J och i passagen mellan tomt 4 och 5 (grupp 7084 respektive 7070) i fas 2b kan också ge en tidsmässig indikation (se vidare kapitel *Fynd*, Laddade stenar). En kristen kult i hallbyggnaderna bör ha utövats innan kyrkobyggandet inleddes på allvar, troligen fram till 1000-talets mitt (jfr Tesch 2006:205). I övrigt var dateringsunderlaget för huvudfas 2 tunt, men en tidfästning av slutet på huvudfasen till i huvudsak andra hälften av 1000-talet verkar sannolik.

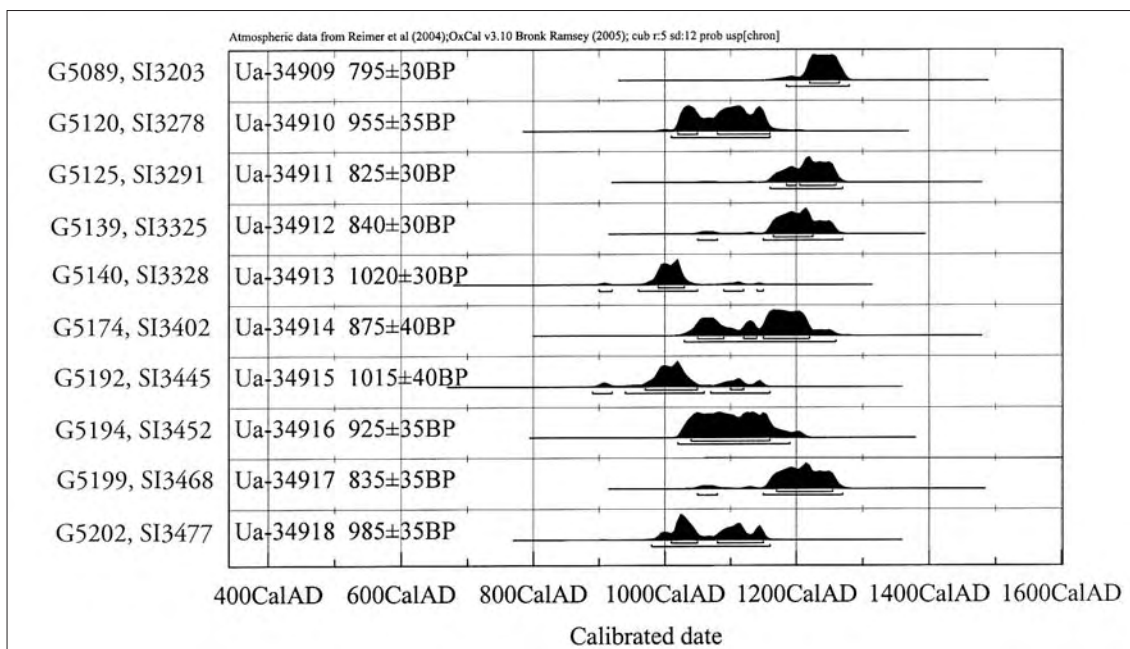
Dateringen av övergången mellan huvudfas 2 och 3 till senare delen av 1000-talet bekräftas av keramikens sammansättning i huvudfas 3. Det fanns nästan ingen keramik av typen

yngre svartgods (BI: 1 variant A och B). Denna keramik uppträder i större mängder först under senare delen av 1100-talet, då den stora importen skedde till Sigtuna. Enstaka skärvor förekommer dock redan under tidigt 1100-tal (Roslund 1995). Bebyggelsen under huvudfas 3 bör därför inte sträcka sig längre än till 1100-talets mitt. Dateringen av huvudfas 3 bekräftades också av undersökningens enda medeltida sammansatta enkelkam, Fnr 1259, som brukar dateras till perioden 1100-1300-tal.

På tio skelett togs C14 prover, fördelade mellan två grupper av gravar där det fanns inbördes stratigrafiska relationer. Av dessa gav åtta prover en grov ramdatering för kyrkogården till perioden 1020–1290 (figur 19). De övriga två proverna gav värden inom intervallet 970–1050 (grav 5140, Ua-34913, 1σ 990AD (68,2%) 1030AD respektive grav 5192, Ua-34915, 1σ 970AD (64,2%) 1050AD, 1100AD (4,0%) 1120AD). Dessa två värden är svåra att tolka eftersom en av gravarna (grav 5140, Ua-34913) stratigrafiskt var yngre än bebyggelsen i huvudfas 2. Tidpunkten för kyrkogårdens övergivande vid sent 1200-tal,

överrensstämmer med tidigare tolkningar. Det nedre intervallet som proverna gav är dock problematisk eftersom det motsäger slutsatserna av dateringen av mynt och övriga fynd.

Gatans datering kan delvis diskuteras utifrån fyndsammansättningen i de olika lagren. Dateringen av fynden i lagren ovanpå stenläggningen och lagren under stenläggningen skiljer sig åt. Lagren ovanpå gatan var delvis hopblandade med material från moderna kontexter och innehöll till exempel äldre svartgods (A-keramik), yngre rödgods (BIIy), porslin samt en kritpipa. Huvuddelen av keramiken var dock äldre svartgods (ca 1,5 kg jämfört med ca 50 gram övrig keramik). I övrigt fanns det mycket få daterbara föremål i lagren ovanpå gatan. Lagren under gatan däremot innehöll stora mängder äldre svartgods och en amforaskärva (fnr 8536). Yngre svartgods (BI) saknades helt. Kamaterialet bestod enbart av sammansatta enkelkammar och ett par enkelhelkammar (fnr 2007 och 2580). Dessa båda fyndkategorier indikerade att gatan anlades innan både dubbelhelkammar och yngre svartgods i större mängder började uppträda i

Figur 19. Sammanställning av resultaten från C14-analyserna

Sigtuna, alltså senare delen av 1000-tal respektive 1100-tal.

Den stenlagda gatan, vilken markerade slutet på huvudfas 2, byggdes sannolikt för att fungera som processionsväg mellan kyrkorna som låg i en halvcirkel kring stadsbebyggelsen. Det antagna sambandet mellan gatan och stenkyrkobyggandet gav en övre tidsgräns för huvudfas 2 till den tid då de första stenkyrkorna började byggas, vilket har föreslagits ske ca 1080 (till exempel S:t Per, kyrkan på Sigtuna museums tomt och sannolikt även S:t Olof, Tesch 2001:30f). I lagren under gatan och i utomhuslagren söder om vägen från fas 2c och 2d blev förekomsten av murbruk, och till viss del även kalkstensfragment, påtaglig. Fördelningen av den totala mängden murbruk (ca 3,2 kg) mellan faserna gav en total dominans under huvudfas 3 (82% av all murbruk). Under fas 2c och 2d återfanns 6% av murbruket, varav huvuddelen i en passage (grupp 7041) mellan tomt 2 och 3. Resterande 2% var fördelade mellan övriga faser, men utgjorde endast 2 fragment, och bör betraktas som störningar (det murbruk som påträffades i lager från den sydöstra delen av ytan har inte tagits med i beräkningen eftersom dessa kontexter var exponerade direkt mot lager i huvudfas 4 och därför innehöll föremål med osäkert fyndsammanhang). Närvaron av murbruk och kalksten i lagren är en bra indikation på att byggandet av stenkyrkorna inletts. Murbruk och kalkstensfragment har då spritts från byggnadsområdena runt kyrkorna. Detta förhållande tyder på att slutet av huvudfas 2 bör ligga i 1000-talets senare del eller senast tiden kring 1100.

Huvudfasernas datering

Keramik, kammar, mynt, C14-dateringar, övrigt fyndmaterial, stratigrafiska relationer och de mer övergripande förändringar som skedde i Sigtuna har använts som underlag för datering av huvudfaserna. Slutsatserna blir att:

- bebyggelsen inom undersökningsområdet etablerades i den senare delen av 900-talet, vid

tiden för Sigtunas grundläggning

- fas 2b sträckte sig till ungefär mitten av 1000-talet

- bebyggelsen fram till huvudfas 3 låg inom intervallet ca 970/980 till 1000-talets senare del

- kyrkogården användes mellan perioden ca 1080 till sent 1200-tal.

Baserat på ovanstående resonemang har följande intervall för huvudfaser och faser definierats:

Huvudfas 1	ca 970/980 – 1010
<i>Fas 1a</i>	ca 970/980 – ca 990
<i>Fas 1b</i>	ca 990 – ca 1010
Huvudfas 2	1010 – 1080
<i>Fas 2a</i>	ca 1010 – ca 1030
<i>Fas 2b</i>	ca 1030 – ca 1050
<i>Fas 2c</i>	ca 1050 – ca 1065
<i>Fas 2d</i>	ca 1065 – ca 1080
Huvudfas 3	1080 – 1300
Huvudfas 4	1300 – 1900

Intervallen bör inte läsas som absoluta dateringar utan mer betraktas som riktvärden. Varje enskild fas kan sannolikt dateras till +/- 5 år i bästa fall och till +/- 15-20 år i sämsta fall.

